
KÖNYVJELZŐ

BUDAPEST – NEMZETKÖZI VÁROS

(Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián. Sorozatszerkesztő: Glatz Ferenc A kötetet összeállította: Barta Györgyi, MTA, Budapest, 1998 – 251 o.)

HORVÁTH GYULA

I.

A stratégiai kutatások programjában a magyar térszerkezet átalakulásával és jövőjével foglalkozó vizsgálatok eredményeit ismertető kötetek sorát nyitotta meg a Budapest európai pozícióit tárgyaló tanulmánygyűjtemény. Méltán nevezhetjük hiánypótló munkának is, hiszen annak ellenére, hogy a főváros fejlődésének globális folyamatait, az azokat befolyásoló tényezőket számtalan történeti, geográfiai és urbanisztikai szakmunka taglalta már, a tágabb környezet hatásai, az európai területi munkamegosztásba való illeszkedés szempontjai eddig a kutatók érdeklődésén kívül maradtak. Ennek oka azzal magyarázható, hogy az államszocializmus időszakában a településfejlődés hajtóerőit szinte kizárólag a nemzetállami határokon belül lehetett megtalálni, a kelet-európai „nemzetközi munkamegosztás” legfeljebb az egyes ágazatok fejlesztésén keresztül közvetett módon befolyásolta a magyar térségek és városok teljesítőképességét. A nemzetközi kapcsolatokat leginkább reprezentáló tőke-, munkaerő- és információáramlás nagyon szűk keretek között és szigorú politikai ellenőrzés alatt zajlott. E közben Európa másik felében a gazdasági fejlődés újabb és újabb kihívásaira a nagyvárosok saját vonzásterületüket messze átlépve kereshették a válaszokat, bővíthették piacaikat, és tág keretek között érvényesíthették versenyelőnyeiket.

Kelet-Európa nagyvárosainak – fővárosainak és regionális központjainak – a történelemben nem először, a kényszerű megkészttség helyzetéből kell kilábalniuk, és bekapcsolódniuk az európai városhálózatba. Bár az utóbbi ötven évben a magyar urbanizáción erős nyomokat hagyott a tervgazdaság, a városhierarchia elosztási és fejlesztési alapelve is merevedett, ám mégis sok jelét fedezhetjük fel a nyugati típusú városfejlődésnek is. Az évszázados urbanizációs trendet azonban sem a „tervszerű”, sem a piaci alapokon működő gazdasági fejlődés nem volt képes megváltoztatni: a városhierarchia csúcán Budapest megőrizte hegemoniáját, sőt bizonyos pontokon még növelte is súlyát az országban. Minden valószínűség szerint Európa néhány más domináns központjával ellentétben e kiemelkedő szerepkör átöröklődése azzal magyarázható, hogy a nemzetközi szinten való terjeszkedés lehetőségének hiányát fejlődése fenntartása érdekében a magyar főváros országos befolyásá-

nak érvényesítésével ellensúlyozta, politikai erejét mindig is latba vetette a decentralizációs politika ellen. Hiszen mi másra gondolhatunk, ha azt látjuk például, hogy Bécs, Koppenhága, Dublin vagy akár London és Párizs folyamatosan veszített felsőoktatási és K+F súlyából, új nemzetközi tevékenységekkel pótolván azokat, Budapest viszont évtizedek óta képes tartani 55, illetve 70%-os részesedését.

Budapest jövőbeli fejlődésének nemzetközi beágyazódása az egész ország érdekét szolgálja majd: új növekedési impulzusok keletkezhetnek, és terjedhetnek tovább, de a regionális központok is decentralizált fejlődési pályára léphetnek a régiókon belüli funkcionális munkamegosztás következtében.

II.

Budapest nemzetközi jellegét a szerzők az európai standardok alapján vizsgálják. A nyolcvanas–kilencvenes évtized széleskörű városhierarchia-kutatásai jól körülhatárolták a különböző hatósugarú városok megkülönböztetésének szempontjait. Az áruk, az információk és a tőke világforgalmából való részesedés alapján kidolgozott városkategóriákat ismerteti *Barta Györgyi* bevezető tanulmánya. A szigorú lehatárolási kritériumoknak Európában csupán Párizs, London és részben Berlin felel meg, a kontinens magas presztízsértékű fővárosai – Róma, Madrid, Brüsszel, Bécs – az interkontinentális funkciók hiánya miatt csak európai hatókörrel rendelkeznek, mint ahogy egyes funkciók (pénzügyek, közlekedési, technológiai, diplomáciai szerepkör) révén néhány nem főváros (Frankfurt, Zürich, Rotterdam, München, Genf, Strasbourg) is ebbe a kategóriába sorolható. Budapest, mutatói alapján legfeljebb a városhierarchia harmadik szintjével, az európai centrumországok fejlett regionális központjaival (Lyonnal, Milánóval, Barcelonával) hasonlítható össze. Nem kétséges, hogy Magyarország modernizációjában a főváros játssza a vezető szerepet, ám a mind ez ideig megszerzett irányító posztok továbbra is csupán az országra és nem az országhatárokon túlra terjednek.

Beluszky Pál évszázadokat felölelő tanulmánya bizonyítja – s egyben a nem ritkán megjelenő illúziót is eloszlatja –, hogy bár Budapest szerepe az európai fejlődésben sokszor változott meg gyökeresen, befolyása még a legkedvezőbb időszakokban is elsősorban Közép-Európára volt, a kapcsolatok intenzitása e hatókörön kívül folyamatosan csökkent. A dualizmus korszakában az infrastrukturális fejlődést tekintve a világ élvonalába tartozó Budapest lényegében befogadó, kis hatósugarú világváros volt. Trianon után a főváros nemzetközi háttere leszűkült, meggyengült gazdasági és szellemi központ szerepe. E hanyatlás a második világháború után tetőzött, majd a hatvanas évek politikai enyhülése némi lendületet adott a nemzetközi tevékenységek fejlődésének, ám a néhány területen megmutatkozó élénkülés nem terjedhetett tovább a gazdaságban.

Mivel Európában a centrumrégiók vezető városai képesek csak globális funkciók gyakorlására, a félperifériák nagyvárosainak mindössze a fejlett térségekkel való kapcsolattartás, az onnan érkező innovációk befogadásának, feldolgozásának és továbbításának a szerepe juthat. *Enyedi György* tanulmánya ennek a kapuváros

funkciónak a feltételeit elemzi. Budapesten lényegében e szerepkör gyakorlásához szükséges adottságok – ha különböző mértékben is – jelen vannak: a város közvetlen környékével együtt Közép-Európa legnagyobb népességtömrőltülése, fejlett az országon belüli kapcsolatrendszere, nemzetközi kapcsolatai bővültek, tökevonzó képessége egyedülálló Kelet-Közép-Európában (a volt szocialista országokba irányuló külföldi tőke 30%-a Budapesten telepedett meg), fejlett infrastruktúrával rendelkezik, a képzett munkaerő bő forrása, jelentős kapacitásai vannak az innovációk feldolgozására, kiterjedt üzleti szolgáltatási hálózat épült ki, a főváros társadalmában erős hagyományai vannak a multietnikus együttélésnek, és végül a várospolitika is fontos célként tartja számon a főváros közvetítő szerepkörének erősítését. E feltételek elemzéséből azonban egyenetlen kép rajzolódik ki. Budapest nemzetközi kapcsolatai egyoldalúak, Délkelet-Európa irányába igen fejletlenek, pedig a kapuvárosi funkciók éppen ebben a térségben érvényesülhetnek, a sokszor túlértékelt és ambiciózus programot sejtető pénzügyi központ szerep a nemzetközi kritériumok alapján gyengének tekinthető, a várospolitikából is hiányzik még számtalan, vonzó és biztonságos környezetet garantáló elem.

A kötet további tanulmányai a főváros nemzetközi jellegének gazdasági, infrastukturális és humán tényezőit elemzik részletesen.

Bellon Erika, J.J.W. van Hastenberg és Nagy Sándor György vizsgálatai egyértelműen igazolják, hogy Budapest – hazai és kelet-közép-európai összevetésben – internacionális városnak tekinthető. Ez a relatív előny azonban nem sokáig őrizhető meg, hiszen a térség más fővárosai is jelentős lépéseket tettek az európai munkamegosztásba való bekapcsolódás érdekében, s nem hagyhatók figyelmen kívül a magyar területi politika decentralizáló jellegének várható hatásai sem. Kedvező jelenségnek értékelhető viszont, hogy a vizsgált multinacionális nagyvállalatok fele Budapestre településében fontos motívumnak tekintette a kapuváros funkciót, a kelet-európai piacok bővítését a magyar fővárosból irányítják. Kérdéses ugyanakkor, hogy a külföldi beruházások növekedési ütemének mérséklődésével párhuzamosan megerősödnek-e a városban azok a funkciók, amelyek a nemzetközi feldolgozóipari szervező-irányító részlegeket hosszabb távon a fővárosban tarthatják. Fontos stratégiai kérdés a külföldi piacok szervezését elősegítő tevékenységek (közlekedés, informatika, oktatás-képzés) fejlődését elősegítő gazdaság- és várospolitikai környezet megteremtése. E tevékenységek sorában azonban az utóbbi időben oly sokat hangoztatott pénzügyi hídfőszerepnek csekély jelentőséget kell tulajdonítanunk. A vizsgálatok ugyanis egyértelműen azt mutatják, hogy sem a nemzetközi pénzügyi folyamatok fejlődési trendjei, sem a külföldi bankok üzletpolitikája nem mutatja jelét annak, hogy ez az illúzió a távoli jövőben is valósággá válhatna. Reális célként legfeljebb bizonyos pénzügyi részfeladatokat (off-shore szolgáltatásokat) ellátó központi funkciókat lehet megfogalmazni, amelyek képzett munkaerőt és jó telematikai hátteret igényelnek.

A tanulmánykötet harmadik fejezetében *Tiner Tibor, Fleisher Tamás és Michalkó Gábor* a főváros tercier ágazatait, a nemzetközi kapcsolatokat erőteljesen befolyásoló távközlést és közlekedést, illetve az idegenforgalom dinamikus ágát, a konferencia-turizmust elemzik. E vizsgálatok végkövetkeztetése az, hogy az utóbbi évtized látványos fejlesztése a telematikát és a főváros megközelíthetőségi feltételeit európai mércével mérve is versenyképessé tette. A főváros nyugat-európai elérhetőségi feltételei (a közlekedés valamennyi ágában) kifejezetten jónak mondhatók, nem így a kívánatos célterületek irányába. Az érvényben lévő ágazati fejlesztési koncepciókat érdemes alaposan felülvizsgálni, hiszen például a Budapest-centrikus autópálya-építési program megvalósulása esetén a főváros túlsúlyoltsága nőne, környezeti állapota romlana. A nemzetközi kapcsolatok fejlődése szempontjából – különösen, ha azt nézzük, hogy a majdani szerepkör irányítói–menedzseri funkciókra épül – a légi közlekedésnek és az EuroCity vasúti hálózatnak van jelentősége. A minőségi fejlődésnek is ez a két ágazat a kulcsa. E közlekedési módokat preferálja a nemzetközi idegenforgalom legdinamikusabb ágazata, a konferencia-turizmus is. A konferencia idegenforgalomban azonban Budapest – a nyolcvanas évtizedben megindult lendületes fejlődés ellenére – elveszítette kelet-európai vezető pozícióit. Prága és Varsó befogadó kapacitásai ma már nagyobbak, s csökken Magyarország részesedése az Európában megrendezett nemzetközi konferenciák számából.

A kötet negyedik tematikus fejezetének szerzői (*Ekéné Zamárdi Ilona, Keresztély Krisztina és Isabelle Ramond*) tanulmányaikban a nemzetközi jelleg egyik meghatározó jellemzőjének, a Budapesten élő külföldi népességnek az összetételéből, a kínai és a nyugati szakértői csoportok helyzetét, a városról alkotott képét vizsgálják.

A rendszerváltozás után Budapesten hosszabb-rövidebb időre megtelepedett külföldi népesség aránya csekély, az európai nagyvárosokban gyakori 10–20%-os részesedés tizednyi részét sem éri el. A betelepülők jelentős körét az illegális munkavállalók, a feketekereskedelemmel foglalkozó kelet-európai és távol-keleti rétegek teszik ki. A budapesti kínaiak beilleszkedési nehézségeinek egész sorát felvonultató tanulmány arra világít rá, hogy a városigazgatásnak komplex módon, gazdasági, területrendezési és jogi eszközökkel kell a multinacionális városi feladatokra felkészülnie. A gazdag betelepülők – vállalati menedzserek, vállalkozók, szakértők – komfortérzetét vizsgáló tanulmány kedvező helyzetet regisztrált. A megkérdezett külföldiek elégedettek lakáskörülményeikkel, kedvezően nyilatkoznak az oktatási és kulturális lehetőségekről.

A tanulmánykötetben közzétett vizsgálati eredmények Budapest nemzetközi várossá fejlődéséhez szükséges feltételek erős és gyenge elemeit tárták fel, megfogalmazták azokat a kérdéseket is, amelyekre az e célt szolgáló stratégia kidolgozása során válaszolni kell. A kutatások nagyon fontos következtetése: ahhoz, hogy Budapest nemzetközi várossá válhasson, mindennél előbbre való, hogy megfogalmazódjon az az európai tér, amelynek vezető nagyvárosa lehet. Ehhez a kormányzati kül- és gazdaságpolitika, illetve a főváros és nem kis mértékben a magyar gazdasági tér vidéki szereplőinek szoros együttműködésére van szükség.